www.turkishstudies.net/religion

Turkish Studies - Comparative Religious Studies

eISSN: 2667-5544

Research Article / Araştırma Makalesi

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY
Sponsored by IBU

Şeyh Ahî Dâ'î Fütüvvetnâmesi'nde Ahlâkî Değerler

Moral Values in Sheikh Ahî Dâ'î's Fütüvvetnâme

Mehmet Şahin* - Şeref Göküş**

Abstract: The works in the form of nizamname, which are about the morality, rule and power of futuwwa, were called fütüvvet-name. Fütüvvet-names are the handbooks of Turkish-Islamic guild which discussed the subject of personal, social and business ethics to create a virtuous society and were applied by the craftsmen and craftsmen unions in Anatolia from 13th century and 19th century. These are books that adopt the principles of chastity, justice, goodwill and wisdom in individual and vocational education and teach values such as truth, generosity, humility, repentance, safety, advice and loyalty. These moral values were taught by the Turkish-Islamic guild, an institution of non-formal education. Thus, efforts have been made to ensure social unity and solidarity and to create a common culture. In this sense, Arabic, Persian and Turkish fütüvvet-names were written. These fütüvvet-names and the studies on it have been shown as far as possible. This study aims to examine the moral values in the futuristic version of Sheikh Ahî Dâ'î et-Tarsûsi, who was understood to have lived in the late 14th and early 15th centuries, among the most sizable fütüvvet-names. As a result of the research prepared with the method of document analysis, it was seen that the work of Sheikh Ahî Dâ'î was close to Old Anatolian Turkish in terms of language characteristics and the moral values in fütüvvet-name were similar to other fütüvvet-names and the common themes overlapped. In Ahî Dâ'î Fütüvvet-name, there are both the principles of vocational education, moral values and stages of religious education. The principles of belief, morality, knowledge, and art-centred in the fütüvvet-name were put into practice by the organization of the Turkish-Islamic Guild. Based on Ahî Dâ'î's work, It is seen that there is a goal to raise an individual who is developed in all respects with his knowledge, belief, profession, morality and literature.

Structured Abstract: Futuwwa is a conception which was derived from the Arabic word feta meaning young, valiant, generous, hero, young servant, lad and powerful. While the words "ahi(Turkish-Islamic guild), valiant, alp and soldier" are used as the equivalent of the word feta, the words "fütüvvet-dar" (valiant) and "civan-merd" (brave) were preferred in Persian. The word "Futuwwa" was conceptualised by deriving from the word "feta". Futuwwa was used in several meanings such as ignoring the flaws of friends, keeping the rights and interests of others above their interests, welcoming and respecting everybody regardless of Muslims and non-Muslims and showing considerable respect everybody.

* Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk-İslam Edebiyatı.
Asst. Prof. Dr., Akdeniz University, Faculty of Theology, Turkish-Islamic Literature
ORCID 0000-0002-2548-211X
mehmetsahin@akdeniz.edu.tr

** Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Anabilim Dalı.
Asst. Prof. Dr., Akdeniz University, Faculty of Theology, Religious Education.
ORCID 0000-0003-3322-0723
serefkokus@akdeniz.edu.tr

Cite as/ Atıf: Şahin, M., Göküş, Ş. (2020). Şeyh Ahî Dâ'î Fütüvvetnâmesi'nde ahlâkî değerler. *Turkish Studies - Religion*, 15(2), 237-254. <https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.43627>

Received/Geliş: 15 May/Mayıs 2020

Accepted/Kabul: 20 June/Haziran 2020

Copyright © INTAC LTD, Turkey

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 25 June/Haziran 2020

CC BY-NC 4.0

The works in the form of *nizamname*, which are about the morality, rule and power of *futuwwa*, were called *fütüvvet-name*. *Fütüvvet-names* are the handbooks of Turkish-Islamic guild which discussed the subject of personal, social and business ethics to create a virtuous society and were applied by the craftsmen and craftsmen unions in Anatolia from 13th century and 19th century. These are books that adopt the principles of chastity, justice, goodwill and wisdom in individual and vocational education and teach values such as truth, generosity, humility, repentance, safety, advice and loyalty. These moral values were taught by the Turkish-Islamic guild, an institution of non-formal education. Thus, efforts have been made to ensure social unity and solidarity and to create a common culture. In this sense, Arabic, Persian and Turkish *fütüvvet-names* were written. These *fütüvvet-names* and the studies on it have been shown as far as possible. This study aims to examine the moral values in the futuristic version of Sheikh Ahî Dâ'î et-Tarsûsî, who was understood to have lived in the late 14th and early 15th centuries, among the most sizable *fütüvvet-names*. As a result of the research prepared with the method of document analysis, it was seen that the work of Sheikh Ahî Dâ'î was close to Old Anatolian Turkish in terms of language characteristics and the moral values in *fütüvvet-name* were similar to other *fütüvvet-names* and the common themes overlapped.

There is no information about Ahî Dâ'î in the sources. The limited information is drawn from his single copy. The name of the author, who was understood to have lived in the late 14th and early 15th centuries, is Sheikh Ahî Dâ'î et-Tarsûsî. However, according to Cin and Akçan, it is doubtful that the poet's name is Ahî Dâ'î. Ahî Dâ'î is from Tarsus. The fact that he has a lot of information about Naqshbandîs, Bektashi, Rifai, Qadiri and Mawlawi in his poetry, and his frequent mention of his activities, shows that he is a sheikh. According to Topak, there is a possibility that Ahî Dâ'î may be the "Sheikh Mencek Baba from Turkestan", who was med fun in the mausoleum in Tekke neighbourhood in Mersin Tarsus. Ahî Dâ'î, prose *fütüvvet-name* writer Şeyh Seyyid Hüseyin b. Sheikh Seyyid is the sheikh of Gaybi.

Ahî Dâ'î *Fütüvvet-name* is a regulation that the ahîs practised and followed in the lodges they lived in. The principles in this regulation cover the good and bad ethical values that the tradesman should follow, the stages of providing the ethical education of the tradesman and the processes they turn into a behaviour. It is classified as an indispensable principle that has recently entered the profession, mastered in the profession.

Ahî Dâ'î *Fütüvvet-name* is a work that includes values such as wisdom, truthfulness, generosity, heroism, sacrifice, alperism, hospitality, patriotism, struggle and helpfulness against a danger together. These values in *fütüvvet-name* were taught to the public through the Turkish-Islamic guild, so the public education was provided. The basis of these values relies on the religion of Islam. The principles of chastity, charity, wisdom and justice are the basis of Islamic moral values. The factor that creates the values in man is the ego of man. The ego also has powers such as thinking, lust, and anger. Wisdom with the power of thinking, bravery / bravery with anger, and chastity with the power of lust appear. The balance between these powers is achieved by justice. With the balance of these powers, virtue is revealed, and with a little or a large number of residues. For moral education to be healthy, the soul must be taught. For this reason, in Ahî Dâ'î *Fütüvvet-name*, there is exquisite finishing based on moral education. Basic values such as integrity, repentance, generosity, humility, loyalty, advice to your brother, work to reach the right path, patience, friendship, everyone's right, bravery, courage, and honesty were taught to the public by the guild.

Ahî Dâ'î explained in plain language what the beautiful morals and values followed by the guild were in his work. Humanistic, moral, and spiritual values are handled as a whole and on the religious-mystical ground. It aimed to ensure unity and solidarity of these values in the society, to create a common culture and to moralize the professional groups with the same morality. Individual and social personality was built by teaching moral values through moral education, which is a lifelong, conscious, and targeted education system. Thus, the commonly accepted principles and beliefs and moral values were created by providing common emotion and thought unity in the society using *futuwwas*.

There are many lyrical and didactic poems in Ahî Dâ'î *Fütüvvet-name* that contain faith, morals and values. This work is a work that complies with Islamic principles, is based on respect for people, does not exclude anyone, and aims to educate people spiritually. Quotations from verses and hadiths were frequently made in teaching moral values in the work. In this context, the fact that moral principles are based on religious resources caused the internalization of behaviours more effectively on the public. In personal and professional development, values such as justice, honesty, integrity, patience, respect, love, awareness of responsibility, patriotism, helpfulness, and solidarity were taught to members of the organization. From this point of view,

fütüvvet-names are the handbook of the Turkish-Islamic Guild, a non-formal education institution where moral virtues and values were taught.

In Ahî Dâ'î Fütüvvet-name, there are both the principles of vocational education, moral values and stages of religious education. The principles of belief, morality, knowledge, and art-centred in the fütüvvet-name were put into practice by the organization of the Turkish-Islamic Guild. Based on Ahî Dâ'î's work, It is seen that there is a goal to raise an individual who is developed in all respects with his knowledge, belief, profession, morality and literature.

Keywords: Moral Values, Ahi-Order, Ahî Dâ'î, Fütüvvetnâme, Non-Formal Education

Öz: Fütüvveti ve fütüvvetin ahlak, kural ve erkânını konu edinen adeta nizamnâme şeklindeki eserlere fütüvvetnâme denilmiştir. 13. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Anadolu'da esnaf ve sanatkâr birlikleri eliyle uygulanan, erdemli bir toplum oluşturmak için kişisel, toplumsal ve iş ahlakını konu edinen fütüvvetnâmeler, ahilik teşkilatının el kitaplarıdır. Bireysel ve meslekî eğitimde iffet, adalet, şecaat ve hikmet ilkelerini benimseyen, doğruluk, cömertlik, alçak gönüllülük, tevbe, emniyet, nasihat ve vefa gibi değerleri öğreten kitaplardır. Bu ahlâkî değerler, yaygın eğitim merkezi olan ahilik kurumu eliyle öğretilmiştir. Böylece toplumsal birlik ve beraberliğin sağlanması ve ortak kültürün oluşturulması için gayret gösterilmiştir. Bu anlamda Arapça, Farsça ve Türkçe fütüvvetnâmeler yazılmıştır. Bu fütüvvetnâmeler ve üzerine yapılan çalışmalar tespit edilebildiği kadarıyla gösterilmiştir. Bu çalışmada amaç, manzum fütüvvetnâmeler arasında en hacimli fütüvvetnâme olan, 14. yüzyılın sonları ile 15. yüzyılın başlarında yaşadığı anlaşılan Şeyh Ahî Dâ'î et-Tarsûsî'nin Fütüvvetnâmesi'ndeki ahlâkî değerleri incelemektir. Doküman incelemesi yöntemiyle hazırlanan araştırma neticesinde, Şeyh Ahî Dâ'î'nin eserinin dil özellikleri açısından Eski Anadolu Türkçesine yakın olduğu, Fütüvvetnâme'deki ahlâkî değerlerin diğer fütüvvetnâmelerle benzer olduğu ve ortak temaların birebir örtüştüğü görülmüştür. Türk-İslam Edebiyatı, kültür ve medeniyetinin temellerini oluşturan fütüvvetnâmelerden biri olan Ahî Dâ'î Fütüvvetnâmesi'nde hem meslekî eğitimin ilkeleri hem ahlâkî değerler hem de dinî eğitimin aşamaları vardır. Fütüvvetnâme'deki inanç, ahlak, bilgi ve sanat merkezli ilkeler ahilik teşkilatı eliyle uygulamaya konulmuştur. Eserinden hareketle Ahî Dâ'î'nin; ilmiyle, inancıyla, mesleğiyle, ahlakıyla, edebiyatla tüm yönlerden gelişmiş bir birey yetiştirilmesi hedefinin olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ahlâkî Değerler, Ahilik, Ahî Dâ'î, Fütüvvetnâme, Yaygın Eğitim.

Giriş

Fütüvvet; genç, yiğit, cömert, kahraman, genç hizmetçi, delikanlı, kuvvetli (İbn Kayyım El-Cevziyye, 2017: II:775) gibi anlamlara gelen Arapça *fetâ* kelimesinden türetilmiştir. İslam öncesi Arap kabileleri arasında şerefi için mücadele edip kahramanlık gösteren ve cömertlik yapan kimse için fetâ kelimesi kullanılmıştır. (Sarıkaya, 2002: 33) Türkçe'de fetâ kelimesinin karşılığı olarak “ahi, yiğit, alp, er” gibi kelimeler söylenirken, Farsçada ise “fütüvvet-dâr ve civân-merd” kelimeleri tercih edilmiştir. (Pırlanta, 2017: 365; Gölpınarlı, 2011: 17). Fetâ kelimesi Kur'an-ı Kerim'de de farklı türevleriyle beraber geçmiştir. Kur'an'da dört yerde (Enbiyâ, 21/59-60; Kehf, 18/60, 61; Yûsuf, 12/36) genç, bir ayette (Yûsuf, 12/30) köle, bir yerde hizmetçi (Yûsuf, 12/62) anlamında kullanılmıştır. Fetâ'nın çoğul ifadesi olarak iki ayette “fityetü”, (Kehf, 18/10, 13) bir ayette “fityânihi”, (Yûsuf, 12/62) iki ayette ise “feteyât” (Nûr, 24/33; Nisâ 4/25) şeklinde geçmiştir. Bir yerde ise iki genç (Yûsuf, 12/36) anlamında kullanılmıştır. Özellikle Kehf sûresi 13. ayet¹ ile Enbiyâ sûresi 60. ayet² fütüvvetin esası kabul edilmiştir. Fütüvvet kelimesi ise fetâ kelimesinden türetilerek kavramlaşmıştır. (Debbağoglu, 1979: 259). Fütüvvet, dostların kusuruna bakmama, başkalarının haklarını ve çıkarlarını kendi menfaatinden üstün tutma, müslîm gayrı müslîm gözetmeksizin misafir edip, herkese bolca ihsanda, hürmette bulunma gibi anlamlarda kullanılmıştır. (Uludağ-Ocak, 1996: 259-263). Fütüvvet kavramını ilk kullanan Sülemî (ö.412/1021) olmuştur. Sülemî, fütüvveti,

¹ “Biz sana onların haberlerini gerçek olarak anlatıyoruz: Şüphesiz onlar Rablerine inanmış birkaç genç yiğitti. Biz de onların hidayetlerini artırmıştık.” Kehf, 18/13.

² “(İçlerinden bazıları), “İbrahim denilen bir gencin onları diline doladığını duyduk” dediler.” Enbiyâ 21/60.

Allah'ın emir ve yasaklarına uyma, ibadetleri güzel yapma, kötülüklerden sakınma ve ihsan duygusuyla hareket ederek güzel ahlaka sahip olma şeklinde tarif etmiş ve cömertlik, mürüvvet ve asalet gibi erdemlerle ilişkilendirerek ahlâkî bir boyut kazandırmıştır. (Sülemini, 1977: 22-24). Bu ahlâkî nitelikler ise haksızlığa karşı durma, güzel sözlü olma, cana ve mala zarar vermeme, eli açık olma, cömertlik, yardımseverlik, kibirlenmeme, mertlik ve yiğitliktir. (Anadol, 1990: 2-3).

Ahlak ve fikir hareketi olan fütüvvetler ilk defa Müslüman Arap topraklarda doğmuş ve diğer İslam beldelerine yayılmıştır. Arap cahiliye dönemindeki fetâ anlayışının Ahilik fütüvvetine dönüşmesi çeşitli aşamalardan geçerek şekillenmiştir. Sosyal bir kavram olan fütüvvet 9. yüzyılda içtimai, iktisadî ve siyasî bir kuruma dönüşmüştür. 12. yüzyılda ise Abbasî devleti döneminde resmî bir fütüvvet teşkilatı haline gelmiştir. Bu tarihten sonra ise tasavvufî fütüvvet anlayışına dönüşerek yaygınlaşmıştır. 13. yüzyıldan itibaren ise bir yandan dergâhlarda sufi bir kurum hüviyeti devam ederken, diğer taraftan ise meslekî bir kurum hüviyetine bürünerek Ahilik fütüvveti ortaya çıkmıştır. Abbasî halifesi Nâsır Lidinillah, fütüvvet kurumunu resmileştirirken fikri temellerini oluşturmada mutasavvıf Şehabeddin Sühreverdî'den yardım almıştır. Halifenin emriyle Anadolu'ya gelen Sühreverdî, Anadolu Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus'la 1214 yılında görüşerek, Anadolu'ya fütüvveti getirmiştir. Türk ahiliğinin kurucusu Ahî Evren değil, Ahî Evren'den önce İran'da yaşamış olan Ahî Türk'tür. Anadolu ahiliği ise Ahî Evran'la birlikte gelişmiş ve tasavvufî bir nitelik kazanmıştır. Özellikle Anadolu fütüvvet ehli için Ahî Evren ayrı bir yere sahiptir ve yetmiş iki buçuk esnafın pîri kabul edilir. (Sarıkaya, 1999: 58). Bu tarihlerden itibaren de Ahî fütüvvetnâmeleri görülmeye başlanılmıştır. (Ocak, 1996: 261-263). Fütüvvetin yeniden yapılandırılmasında mutasavvıflar etkin rol oynamıştır. Fütüvvetten ilk bahseden sûfî Cafer-i Sâdık (el-Cevziyye, 1983: II:354) olmakla birlikte bu konuda ilk eserleri Tirmizî, Cüneyd-i Bağdâdî, Sülemî ve İbn-i Rabî gibi mustasavvıflar vermiştir. (Gölpınarlı, 1949-1950: 3-354). Önde gelen sufilerin bu konuda eser vermesi ile birlikte fütüvvet edebiyatı doğarak birçok özgün eser ortaya çıkmıştır. Türk edebiyatı da fütüvvetnâmeler konusunda oldukça zengindir.

1. Fütüvvetnâmeler

Fütüvveti ve fütüvvetin ahlak, kural ve erkânını konu edinen adeta nizamnâme şeklindeki eserlere fütüvvetnâme denilmiştir. Fütüvvetnâmeler, fütüvvet teşkilatının işleyiş biçimini ve mensup olanların davranışlarını düzenleyen el kitabı gibidir. Aynı zamanda 13.-16. yüzyıllarda Anadolu sahasının dinî, kültürel ve toplumsal yaşantısını bize aktarması açısından da son derece önemli ve ilk el kaynaklardır. (Köprülü, 1947: 445-446). Fütüvvet hareketi aynı zamanda nispet edilen kişi açısından da ikiye ayrılmıştır. Hz. Ali'ye nispet edilen kola seyfi, Hz. Ebu Bekir'e nispet edilen kola ise kavli adı verilmiştir. Seyfiler daha çok askerî birliklerin bağlı olduğu kolken, kavliler ise meslek ve zanaat sahibi kişilerin bağlı olduğu koldur. (Sarıkaya, 1999: 56). 9.-13. yüzyılları kapsayan sûfî fütüvvetnâmeleri, 13.-14. yüzyılları kapsayan Fütüvvet Teşkilatına ait fütüvvetnâmeler ve 13.-16. yüzyılları kapsayan Ahî Loncalarına ait fütüvvetnâmeler olmak üzere üç fütüvvetnâme türü bulunmaktadır. (Ocak, 1996: 264-265). Fütüvvetnâmelerde ana muhteva tevhid, adab, Allah rızasını kazanmak, işini düzgün yapmak, her kötülüğü terketmek ve güzel ahlaklı olmaktır. Bu sebeple birçok fütüvvetnâmede konular, ifadeler, semboller, mazmunlar ve fütüvvet ağacı gibi motifler ortaktır ve genellikle müellifleri belli olmayan anonim eserlerdir. (Cumhur, 1978: 85). İlk fütüvvetnâmeler hem Arapça ve Farsça hem de Türkçe olarak kaleme alınmıştır. Ancak ilk yazılan fütüvvetnâmeler Arapçadır.

1.1. Arapça Fütüvvetnâmeler

Horasanlı müfessir, muhaddis ve sûfî olan Muhammed b. Hüseyin Sülemî'nin *Kitâbu'l-Futuvva* isimli eseri bilinen en eski fütüvvetnâmedir. (Ateş 1977; Ayasofya, 2049). Sülemî'den sonra fütüvvet konusuna değinen kişi ise Abdülkerim b. Hevâzin Kuşeyrî'dir. Kuşeyrî, *er-Risâle* isimli eserinde fütüvvet babını açarak, fütüvvetle ilgili bilgi vermiştir. Abdullah Ensârî el-Herevî'nin *Kitabu'l-Fütüvve*'i bu alanda yazılmış ikinci eserdir. (Küçük, 2000: 137-166). Üçüncü müstakil eser

ise Ali b. Hasan b. Ca'dveyh'in *Kitâbu Mir'âti'l-Mülki'l-Mürüvvet* isimli eseridir. Bu eser Selçuklu Devletinin veziri Nizâmülmülk'e ithaf edilmiştir. (Millet Kütüphanesi, Nr. 479). Ali b. İlyas en-Nakkâş el-Harpûtî'nin *Tuhfetü'l-Vesâyâ*'sıdır. Harpûtî eserini Halife Nâsır'ın oğlu Ebu Hasan Ali'ye ithaf etmiştir. Bu eser Anadolu'da yazılan en eski fütüvvetnâmelerden biridir ve Türkçe fütüvvetnâmelere kaynaklık etmiştir. Özellikle Burgazî, bu eserden sıklıkla iktibaslar yapmıştır. (Gölpınarlı 1949-1950: 209; Anadol, 1991: 122). Ebu Hasan Ali b. Nâsır Lidinillah'ın *Umdetü'l-Vesîle* isimli eseridir. Bu eser günümüze ulaşmamıştır. (Gölpınarlı, 1949-1950: 13). Abdurrezzak Kâşânî'nin *Tuhfetü'l-İhvân Fî Hasâisi'l-Fityân* isimli eseridir. Bu eseri Şehabeddin Sühreverdî'nin torunu Ali b. Yahya'nın talebi üzerine yazmıştır. Kâşânî, bu eserini daha sonra Farsça'ya da çevirmiştir. (Uludağ, 2002: 5-6; Ergül, 2013: 114). Bunların dışında müellifi belli olmayan, anonim fütüvvetnâmeler de bulunmaktadır. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 2049 numaralı Mecmua'da fütüvvetle ilgili 22 risale yer almaktadır.

1.2. Farsça Fütüvvetnâmeler

Şehabeddin Sühreverdî'nin *Fütüvvetnâme*'si bu alanda yazılmış en önemli Farsça eserlerden biridir. Abbasi halifesi Nasır, Şehabeddin Sühreverdî'ye fütüvvet teşkilatının usul ve erkânını belirlemek için yazdırmıştır. Fütüvvetnâme olarak bilinen eserin adı *Risâletü'l-Fütüvve*'dir. (Çatak, 2012: 45; Ayasofya, 2049). En meşhur Farsça fütüvvetnâmelerden biri de Şair Nâsırî tarafından kaleme alınmış olan *Fütüvvetnâme*'dir. Emir Ahî Muhammed'e ithaf edilmiştir. (Ayasofya, 2049; Gölpınarlı, 1949-1950: 279-285). Ayrıca Necm-i Zerkûb olarak bilinen ancak asıl adı Necmüddin Ebu Bekir Muhammed b. Mevdûd et-Tebrîzî'nin *Fütüvvetnâme*'si de vardır. (Ayasofya, 2049, vr.170b-174a; Gölpınarlı, 1949-1950: 211). Rükniye tarikatının kurucusu olan İranlı şair ve âlim Alaüddeve-i Simnânî'ye nispet edilen *Risâletün fi'l-fütüvve* de bir başka önemli eserdir. (Veliyyüddin Efendi, nr. 1796; Orhan 2016: 124). Hâtîfî ve Ferîdüddin Attar'a ait olarak gösterilen ancak her ikisine de aidiyeti şüpheli olan *Fütüvvetnâme* de bulunmaktadır. (Ceylan, 2016: 173-181). İranlı mutasavvıf, müfessir ve şair Hüseyin Vâiz-i Kâşîfi'nin *Fütüvvet-nâme-i Sultânî* isimli eseri vardır. (Karaismailoğlu, 1999: 16-18; Gölpınarlı, 1995: 127-155). Ayrıca müellifi bilinmeyen Farsça fütüvvetnâmeler de mevcuttur. (Gölpınarlı, 1949-1950: 24-29; Torun, 1998: 48; Asfhari, 2003).

1.3. Türkçe Fütüvvetnâmeler

Edebî bir tür olan fütüvvetnâmeler ahlâkî eserlerin bir koludur. (Levend, 1963: 96-97). Fütüvvetin temeli özellikle tasavvufa dayandığı için ortak ana tema din, tasavvuf ve ahlakıdır. (Ocak 1996: 264-265). Ortak temanın kullanıldığı fütüvvetnâmeler dönemin din ve ahlak anlayışını, sosyal ve kültürel yapıyı, ekonomik hayatı, dönemin dil, edebiyat ve söz varlığı alanında günümüze kaynaklık eden eserlerdir. Türkçe yazılan fütüvvetnâmelerde merasimlerin adab ve erkânı da yer aldığı için toplumun ortak duygu ve düşüncede birleşmesini de sağlamış eserlerdir. Türk Edebiyatında fütüvvetnâmeler hem manzum hem de mensur olarak kaleme alınmıştır.

1.3.1. Manzum Fütüvvetnâmeler

Manzum fütüvvetnâmelerde fütüvvetle ilgili meslekî ve iktisadî hususlara değinilmemiş, tasavvufî ahlak konularına yer verilmiştir. Kendilerine dinî ve tasavvufî eserleri kaynak edinmişlerdir. (Yeniterzi, 2001: 321-323). Şeyh Eşref b. Ahmed'in *Fütüvvetnâme*'si, Anadolu'da bilinen ilk Türkçe manzum fütüvvetnâmedir. Dinî, tasavvufî ve ahlâkî konuların ağırlıklı olduğu 444 beyitten oluşan eser 1452 yılında Edirne'de istinsah edilmiştir. (Bilgin, 1992: Güneş, 2016). İkinci eser ise müellifi bilinmeyen tek yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan *Fütüh-nâme*'dir. (Altuner, 1999: 23-38). Bu eser, tasavvufî ahlakî konu edinen bir mesnevîdir. Manzum fütüvvetnâme örneklerinden bir diğeri ise Esrâr Dede'nin *Fütüvvetnâme*'sidir. 1796 yılında "fe'ilâtün/mefâ'ilün/fe'ilün vezniyle yazılmış ve 176 beyitten müteşekkil bir mesnevîdir. (Yeniterzi, 2001: 321-323; Torun, 1998: 57; Cin-Akçan, 2018: 104). Bunun yanında Ahî Dâ'î? fütüvvetnâmesi vardır ki aşağıda tanıtacağız.

1.3.2. Mensur Fütüvvetnâmeler

Anadolu sahasında Türkçe olarak kaleme alınmış bilinen en eski mensur fütüvvetnâme, Yahya b. Halil. b. Çoban el-Burgazî'nin *Fütüvvetnâmesi*'dir. 1507 yılında istinsah edilen bu eser, Çobanoğlu Fütüvvetnâmesi olarak bilinir. (Gölpınarlı, 1953-1954: 76-153; Ali Emiri, nu. 135; Yılmaz, 2006: 13-14; Cin-Akçan, 2018: 103). Burgazî, İsmail Gökçe tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde hatalı olarak Birgivî olarak geçmektedir. (Gökçe, 2019: 4). Eserde yiğitlik, ahîlik ve şeyhlik ön plana çıkarılarak 740 edeb ve erkanın 124'ü anlatılır. Şeyh Seyyid Hüseyin b. Şeyh Seyyid Gaybî'nin *Fütüvvetnâme*'si ise ikinci Türkçe fütüvvetnâmedir. Bu fütüvvetnâme de Gölpınarlı tarafından neşredilmiştir. Yüz yirmi dört edeb ve erkanın anlatıldığı erkan ağırlıklı bir fütüvvetnâme olan eserde, Fatih Sultan Mehmet'e medhiye bulunmaktadır. Bu sebeple de Fatih döneminde yazıldığı düşünülmektedir. Müellifi hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. (Gölpınarlı, 1955-1956: 25-155; Cin-Akçan, 2018: 103). Anadolu sahasında yazılmış en kıymetli eserlerden biri de Seyyid Muhammed b. Seyyid Alaeddin el-Hüseynî er-Radavî'nin *Miftâhu'd-Dekâik Fî Beyânî'l-Fütüvve ve'l-Hakâik* isimli eseridir. 17. yüzyılda yaşamış olan Razavî'nin bu eseri *Fütüvvetnâme-i Kebîr* veya *Miftâh-ı Dekâyık* olarak bilinir. (Gülten-Yılmaz, 2014; Yazmalar, no:8602/1). Bu eser Rahşan Gürel tarafından doktora tezi, Numan Meriç tarafından ise yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır. (Gürel, 1992; Meriç, 2013). XVI. yüzyılın son dönemleri ve XVII. yüzyılın ilk başlarında yaşayan Bursevî Hâce-i Cân Ali'nin kaleme aldığı *Fütüvvetnâme*'si vardır. TDK Kütüphanesinde A/332 numaralı mecmuada Bahru'n-Nihâye olarak kayıtlıdır. Müellif kendisini Hz. Abbas'ın soyuna nispetle Nesl-i Abbas olarak kabul etmektedir. Bu sebeple de fütüvvet kollarını Hz. Abbas'a nispet etmektedir. (Meriç, 2013: 16-17; Torsun, 1998: 54-55). Diğer bir fütüvvetnâme ise *Fütüvvetnâme-i Ca'fer Sâdik*'tir. Bu fütüvvetnâmenin müellifi ve müstensihi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Şiiliğin 12 imamından biri olan Ca'fer-i Sadık'ın soyu baba tarafından Hz. Ali'ye ulaştığı için Hz. Ali'ye daha fazla yer verilmiştir. Fütüvvetnâmede Alevî-Bektâşî-Şîî inançları hakimdir. (Sarikaya, 2008: 5-12). Sadece hamam, berber ve sünnetçi gibi esnafa yönelik olarak yazılan ve müellifi bilinmeyen *Selmân-ı Pâk Fütüvvetnâme*'si (İsmail Saib I, nu: 2883) vardır. 35 varaktan oluşan bu eser Ali Torun tarafından yayımlanmıştır. Eserin müellifi Selmân-ı Fârisî değildir. Selmân-ı Fârisî, dellak, nâtır, külhan, berber ve sünnetçi gibi esnafın piri kabul edildiği için bu isimle anılmıştır. (Torun, 1998: 127, 128, 150-152). Kütüphanelerimizde müellifi belli olmayan ancak içerikleri birbirine benzeyen yüzlerce fütüvvetnâme bulunmaktadır. Kitâb-ı Hiref, Kitâb-ı Sakka, Sakkaname, Tıraşname, Risâle-i Hayyatân, Risâle-i Habbâzan gibi fütüvvet ehlinin oluşturduğu meslek gruplarını anlatan eserler de fütüvvetnâme olarak kabul edilmektedir. (Torun, 1998: 42-58). Kütüphanelerde tercüme veya özet olarak yazılmış fütüvvetnâmeler de bulunmaktadır. Bunlar ise Derviş Mim Ahmed Fütüvvetnâmesi³, Yâsin-i Rufâ'î Fütüvvetnâmesi⁴, Şeyh Abulkadir Fütüvvetnâmesi⁵, Şeyh Mûsâ Fütüvvetnâmesi⁶, Şeyh Ahmed Fütüvvetnâmesidir.⁷ (Torun, 1998: 55-57; Cin-Akçan, 2018: 104).

2. Ahî Dâ'î ve Fütüvvetnâmesi

Ahî Dâ'î hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Kısıtlı sayıdaki bilgi ise tek nüsha olan eserinden çıkarılmaktadır. 14. yüzyılın sonları ile 15. yüzyılın başlarında yaşadığı anlaşılan müellifin adı, Şeyh Ahî Dâ'î et-Tarsûsî'dir. Ancak Cin ve Akçan'a göre ise şairin isminin Ahî Dâ'î olması şüphelidir. (Cin-Akçan, 2018: 104). Ahî Dâ'î, Tarsus'ludur. Manzumelerinde Nakşebendî, Bektâşî, Rifâî, Kadirî ve Mevlevîlikle ilgili çok fazla bilgi olması, irşad faaliyetlerinden sıkça bahsetmesi onun şeyh olduğunu göstermektedir. Topak'a göre ise Ahî Dâ'î'nin Mersin Tarsus'ta bulunan Tekke mahallesindeki türbede medfun olan "Türkistanlı Şeyh Mencek Baba" olma ihtimali

³ Milli Kütüphane, Yazmalar, B.346/33, vr.238a-247a.

⁴ Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmut Kitapları, nu.2532.

⁵ Çorum İl Halk Kütüphanesi, nu.885.

⁶ Süleymaniye Kütüphanesi Pertevpaşa Bölümü nu.613, vr.175b-207b.

⁷ Milli Kütüphane, Yazmalar, A5594, vr. 92b-94b.

vardır. (Topak, 2016: 35). Ahî Dâ'î, mensur fütüvvetnâme yazarı Şeyh Seyyid Hüseyin b. Şeyh Seyyid Gaybî'nin şeyhidir. (Topak, 2016: 35).

Ahî Dâ'î'nin manzum olarak kaleme aldığı fütüvvetnâmesinin tek nüshası bulunmaktadır.⁸ 87 varaktan oluşan fütüvvetnâme H.880/M.1475-6 tarihinde “fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün” vezniyle yazılmıştır. (Cin-Akçan, 2018: 104).

Çün sekiz yüz seksen oldı hicrete

Geçdi sekiz ay dahı andan öte (vr.15)

Fütüvvetnâme, dil özellikleri açısından Eski Anadolu Türkçesine yakındır. En önemli özelliği ise manzum fütüvvetnâmeler arasında en hacimli fütüvvetnâme olmasıdır. Muhteva olarak diğer manzum fütüvvetnâmelerle benzerlik göstermektedir. (Cin-Akçan, 2018: 111; Köksal, 2019) Ahlâkî değerlerin tespitinde kullanılan şiirlerde, Kübra Akçan tarafından hazırlanan çalışma esas alınmıştır. (Akçan, 2018)

3. Ahlâkî Değerler

Tarih boyunca ideal bir insan ve toplum meydana getirmek, bir arada yaşamak için ahlaki değerler oluşturulmuştur. Toplumun düzen içinde devam etmesi için insani değerlere ve bunların sonraki nesillere öğretilmesine büyük önem verilmiştir. Her bireyin başına düzeni sağlamak için polis konulamayacağına göre, insanların gönüllü olarak kabul edeceği ortak değerler eğitim yoluyla topluma öğretilmiştir. Toplumsal süreklilik ve insanlar arası ilişkiler ancak bireylerin ortak değerlere bağlılığı oranında düzenli yürüyebilir. Bu açıdan değer, “*Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü*” olarak tarif edilmektedir. Değerler insanı geliştirir, iyi yanlarını ortaya çıkarır. Değerler aynı zamanda bir şeyin aynı türden olanlara kıyasla konumunu da belirler. İnançlar kişinin değerlerini oluştururlar. Bu durumda da değerler kişinin davranışlarına etki ederler ve davranışları yargılamayı sağlayan anlayışlar geliştirirler. O halde insanı insan yapan temel faktör değerlerdir. Bir bakıma değerler kişinin davranışlarının nedeni ve karakterinin bir parçasıdır. (Oğuzhan, 1991: 45; Tepe, 2002: 346 Ekşi-Katılmış, 2011: 9; Güngör, 1993: 21; Aydın-Güler, 2012: 3; Yörükoğlu, 1998: 167).

Değer, bireyin bir olay karşısındaki tutum ve davranışlarıdır. Aynı zamanda doğru ve yanlışın ne olduğunu söyleyen ve ahlâkî olgunlaşmayı açıklayan kavramdır. Değerler eğitimi, hayat boyu devam eden değer kazanma ve kazandırma süreçleridir. (Yaman, 2016: 158). Değerler eğitimindeki ana hedef, doğuştan getirilen yetenekleri geliştirmek, bireyin kişiliğini oluşturmak, bireyin mükemmelleşmesine yardımcı olmak ve onu kötülüklerden koruyacak ahlaki erdemlerle donatmaktır. Böylece bireyin hayatını daha anlamlı kılar, bireyin ruhsal dengesini korur, kişiliğini güçlendirir ve karakterini sağlamlaştırır. (Aydın-Güler, 2012: 17). Değerler eğitimi; “Değerlerin açık ve bilinçli şekilde öğretilmesi süreci olup doğrudan ya da dolaylı olarak kişilerin değerler hakkındaki anlayış ve bilgisini geliştirerek onların bireysel ve mensubu olduğu topluma uyumlu bir şekilde davranabilmeleri için gerekli olan bilgi ve becerilerin içselleştirilmesi faaliyeti olarak tanımlanmaktadır.” (Keskin, 2016: 74-77). İşte fütüvvet teşkilatları bu değerleri ömür boyu sürdürmeyi ilke edinmiş kurumlardır. Fütüvvet ilkeleri ideal insan yetiştirme üzerine kuruludur. İdeal insanda olması gereken en temel özellik ise ahlaktır. Fütüvvetin ideal insan tipi ahilik teşkilatı ile vücut bulmuştur. Ahilik teşkilatındaki en önemli ahlâkî kurallar ise ahlak temizliği, adalet ve yiğitliktir. Ahlâkî ilkeleri ise doğruluk, cömertlik, bilgelik, namusluluk, hakkı gözetme, hizmet ve denge gibi değerlerden oluşmaktadır. Bu değerlere sahip insanlardan kurulu bir toplum oluşturma, birlik ve beraberliği sağlama fütüvvetin ana hedefleridir. Anadolu'da Ahilik, fütüvvet anlayışının tasavvufi yörgünmüş halidir. Ahiliğin doğru anlaşılabilmesi için, fütüvvetin ahlâkî temellerinin

⁸ Marmara Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Koleksiyonu, nu.12881/Y004.

⁹ TDK, Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 14.05.2020).

bilinmesi zaruridir. Bu sebeple Ahî Dâî'nin fütüvvetindeki ahlâkî değer ve erdemlerin tespitine çalışacağız.

Ahî Dâî'nin fütüvvetnâmesi, Ahîlerin bulundukları zaviyelerde uyguladıkları ve uydukları bir nizamname niteliğindedir. Bu nizamnamedeki ilkeler, esnafın uyması gereken iyi ve kötü ahlâkî değerleri, esnafın ahlâkî eğitiminin sağlanma aşamalarını ve öğrettikleri ilkelerin davranışa dönüşmesi süreçlerini kapsar. Mesleğe yeni giren, meslekte ustalaşan ve vazgeçilmez ilkeler olarak sınıflandırılır. Fütüvvet teşkilatlarında mesleğe yeni başlayanların sahip olması gereken değerler şunlardır:

1- Zâhiri ve bâtını temizlemek, 2- Allah'ın emir ve yasakları ile Hz. Muhammed'in sünnetine tabi olmak, 3- Mü'minlerin hayrını istemek, 4- Eline, beline, diline sahip olmak, 5- Nefsi ölü, gönlü diri olmak 6- Dili açık, gözü bağlı olmak, 7- Dili daima Allah'ı zikretmek, 8- Allah'ı gönlüne yerleştirmek, 9- Nefsi, "Ölmeden önce ölme" mertebesinde olmak, 10- Üstadına isyankâr olmamak, 11- Hak söze inancı olmak, 12- Hak ve adalet üzere olmak, 13- Daima nefesine kahretmek, 14- Büyüklere hizmet etmek, 15- Küçüklere şefkat etmek, 16- Dostlara tevâzû etmek, 17- Düşmanlara tahammül etmek, 18- Dervişlere karşı cömert olmak, 19- Dostluğu ve düşmanlığı Allah için etmek, 20- İlim ehline hürmet etmek, 21- Musahiplerine nasihat etmek, 22- Cahiller ile tartışmamak. (Sarıkaya, 2007: 4-5).

Meslekte ustalaşan bir ahîde olması gereken ahlâkî ilkeler ise şunlardır:

1.Cömert olmak, 2.Namazını vaktinde kılmak, 3.Haya sahibi olmak, 4.Terk-i dünya etmek, 5.Helal kazanmak, 6.İlim sahibi olmak, 7.Beyler kapısına varmamak. (Sarıkaya, 2007: 7).

Fütüvvetnâmelerdeki ortak olan ve her ahînin uyması gereken ahlâkî değerler vardır. Bunlar;

1- Cimrilik kapısını kapatıp cömertlik kapısını açmak, 2- Kahır kapısını bağlayıp kanaat ve rıza kapısını açmak, 3- Hırs ve heva kapısını bağlayıp lütf kapısını açmak, 4- Tokluk ve lezzet kapısını bağlayıp açlık ve riyazet kapısını açmak, 5- Halktan eminlik kapısını bağlayıp Hak'tan yana tevekkül kapısını açmak, 6- Herze ve hurâfe söyleme kapısını kapatıp zikir ve tilâvet kapısını açmak, 7- Şeytan fiilleri kapısını kapatıp Allah'a ait fiiller kapısını açmak. (Sarıkaya, 2007: 8).

Fütüvvetnâmelerdeki bu ortak ahlâkî değerlerin Ahî Dâî'nin fütüvvetnâmesinde de aynen olduğunu görüyoruz.

23v8 Yedi bağlaya vü hem aç a yedi

Açduğıñ gele yedi kaç a yedi

23v9 Bağla ef 'âl-i zemîmeden yedi

Gelsün ef 'âl-i hamîdeden yedi

23v10 Buğlı evvel bağla rahmet şačila

Bu seğâ kapısı aña açıla

23v11 Bağla ikincide qahrını anıñ

Açıla lutfi kapısı tañrınıñ

23v12 Bağlaya cürmi hevâsından geçe

Hem qanâ'at hem rızâsından geçe

23v13 Toklık u nefsaniden hep geçile

Bağla kim açlık riyâzet açıla

- 23v14 Bağlayup hem cümle halkdan
Halkı koyup hakķ kapusun açasın
- 23v15 Bağla mā-lā-ya 'nī yē fāḥiṣ sözi
Ma' rifet açıla hem ma' nā gözi
- 24r1 Fi' l-i şeyṭānī ne kim var bağlaya
Ol la'iniñ cānın oda tağlaya
- 24r2 Fi' l-i Raḥmānīden açasın kapu
Her ki seni göre eyleye tapu
- 24r3 Ehl-i şeddsin zāhir oldıñ sen daḥı
Bu yedi şart ile bağlasa aḥī

3.1. Doğruluk

Fütüvvetteki en önemli değerlerden biri niyette, sözde ve fiilde doğruluktur. Fütüvvetteki doğruluk ideal insan tipinin en önemli özelliği kabul edilir. Doğru kişide dürüstlük, sözünün eri olma, sadakat, riyakâr olmama gibi erdemler olur. Bu erdemlere sahip olmayan kişi doğru olamaz ve fütüvveti kirlenmiş olur. Doğruluk hikmetin ilk temeli ve ilk dayanağıdır. Doğruluk insanı diğer canlılardan ayıran bir özelliktir. Bir kişi malına ve canına zarar gelecekse bile doğruluktan ayrılmamalıdır. Özellikle dinle ilgili konularda asla yalan söylememelidir. Zira bu Allah'a iftira sayılır. Fütüvvet sahibinin içi ve dışı bir olmalı, açıklayınca utanacağı bir işi yapmamalıdır. Eğer bir kişi doğruluğu ilke edinirse, ona bütün hayır kapıları açılır ve şer kapıları kapanır. Fütüvvet fehli "Öyle ise emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Beraberindeki tövbe edenler de dosdoğru olsunlar. Hak ve adalet ölçülerini aşmayın. Şüphesiz O yaptıklarınızı hakkıyla görür." (Hûd 11/112) ayetini ilke edinmelidir. (Kâşânî, 1949-1950: 277-279).

Ahî Dâ'î'ye göre doğru söz insana acı gelir. Ancak fütüvvet ehli acı da olsa doğruyu her daim söylemelidir. Ahîlik kuşağı aynı zamanda doğruluk kuşağıdır. Eğer bir kişi bu kuşağı kuşanırsa, hak ile batılı ayırıp doğru yoldan sapmamalıdır. Temiz olanlar doğru yoldan sapmaz ancak pis olanlar doğru yoldan ayrılır. Gerektiği durumlarda da kişi, doğru tanıklık yapmalıdır. Doğru kişilerde kaygı olmazken eğri kimselerde ise kaygı çok olur.

- 9v12 Gerçi toğrı söz acı gelür velī
Yegrek oldır söyleye pes hakķ yolu
- 35v9 Sen daḥı kuşandıñ ise ey aḥī
Toğru var hakķıñ yolına sen daḥı
- 35v10 Bu kuşakdan ma' nā budur ey 'azīz
Hakķ u bātıl ne ise eyle temīz
- 62v1 Yā ilāhī toğru sözden ayırmağıl
Toğrulardan sen bizi ayırmağıl
- 68v10 Bizi pāk eyle vü pāk ile kopar
Toğru yoldan bilürem nā-pāk şapar
- 45v1 Toğrı tanıklık vèrene kayğu yok
Egri olan kişilerde kayğu çok

Ahî Dâ'î'ye göre fütüvvet ehli ticarete alırken de satarken de doğruluktan ayrılmamalıdır. Doğruluktan ayrılmamak için Allah'a dua etmelidir.

62r10 Alur iken yalanı çok söyleme

Şatar iken de ayñen medh eyleme

62r11 Haddi ile olsa işiñ dādı var

Doğruluk ile işiñ bünyādı var

62r12 Doğru yoldan ilediversen saña

Azmayup kayıkmayavuz dört yaña

62r13 Kulağuz sen ol bize yār-ı Hudā

Dünyā sevmekten bizi sen kıl cüdā

Doğru yol için rehber evliyadır. Evliyalar Allah'ın doğru kullarıdır. Onlara tabi olanlar kısa yoldan hidayete ulaşırlar. Kişi doğrular meclisine katılmalı, yalan meclislerinden uzak durmalıdır.

79v1 Evliyādır bildüren doğru yolu

Evliyādır tañrınıñ togru kulu

44v2 Şuçı şoran kişiler hayf ètmeye

Doğru yolu koyup egri gitmeye

44v3 'Ādil ola suçı togrı şora ol

Hayf ètmeye vü hāli göre ol

51r10 Ger zarūret olur ise varalar

Doğru söyleyüp naşîhat vereler

55r5 Yā ilāhî togrı eyle yolımız

Hāliyā bildürivèrgil hālimiz

24v11 Yalan olan ümmetinden olmaya

Doğrular meclisine ol gelmeye

3.2.Cömertlik

Cömert olma durumu, eli açıklık, sahâvet, semâhat, verimlilik gibi anlamlara gelmektedir. (Ayverdi, 2010: 202). Fütüvvet ehline göre cömertlik, verilmesi gereken şeyi vermek, verilen kişiyi minnete düşürmeden, bir maksat gütmekten ve karşılık beklemeden vermektir. Cömert kişi iffetin ve zahitliğin en yüce makamlarına ulaşır. Fütüvvet ehli cömertlikle ilgili "Eğer bilerseniz, (borcu) sadaka olarak bağışlamanız, sizin için daha hayırlıdır" (Bakara, 2/280) ayeti ile "Allah katında cahil bir cömert, cimri âlimden daha sevimlidir."¹⁰ hadisini ilke edinirler. Nitekim Hz. Peygamber, "Cimri ile cömerdin durumu, göğüsleri ile köprücük kemikleri arasına zırh giyinmiş iki kişinin durumuna benzer. Cömert, sadaka verdikçe, üzerindeki zırh genişler, uzar, ayak parmaklarını örter ve ayak izlerini siler. Cimri ise, bir şey vermek istediğinde zırhın halkaları birbirine iyice geçer, onu sıkıştırır; genişletmek için ne kadar çalışsa da başaramaz."¹¹ buyurmuştur. Cömertler insanların ahlaken en üstünüdür ve cömert kişi fütüvvet ehlidir. Cömertlerin yeri cennettir. Cömert kişi kerem ve ihsan sahibidir. Malını verdikçe, harcadıkça sevinir. Cömertlik insanın diğer ayıplarını da örter. Fütüvvet

¹⁰ Tirmizî, Birr, nu. 40.

¹¹ Buhârî, Cihād, nu.89.

ehline göre cömertlerin piri Hâtim-i Tâi'dir. Fütüvvet ehli cömertlikte Hâtim'i örnek almalı, cömertliği en büyük huy edinmelidir. (Kâşânî, 1949-1950: 271-274).

Ahî Dâ'î'ye göre Allah cömerttir, insan da Allah'ın cömertlik sıfatıyla sıfatlanmalıdır. Cömert kişi cömertlikte Hâtim-i Tâi gibi olmalıdır. Bir kişi o kadar çok vermeli ki gören onu Hâtim zannetmelidir.

- 42v9 Bir adı dahı cömerddir ey ahî
Ol adıyla hem-şifat ol sen dahı
- 34r13 Birisi baña cömerdlık göstürür
Birisine kendüniñ hayrın vèrür
- 9v3 Hâtem-i taydır zamânında bugün
Ehl-i ırsûs hep amânında bugün
- 9v4 Hem saḥâvet hem şecâ' atdır işi
Yehm êder hem heybetin gören kişi
- 9v5 Heybetin gören kişi rüstem şanur
Ni' metin gören kişi ḥâtem şanur

3.3. Yiğitlik

Yiğitlik, ahilik teşkilatındaki en önemli ilkelerden biridir. Yiğitlik, cesur olmak, korkmamak, korkaklıkla saldırganlık arasında dengeli olmaktır. Fütüvvet ehli, kendinden emin olmalı, kendisine emanet edilenleri korumalı, halkın sırlarını saklamalıdır. Tevazu sahibi olmalı, zayıflara merhametle yaklaşmalı, haksızlık karşısında hakkını aramalıdır. Kibirilenmeyen, güvenilir olan ve etrafının ondan emin olduğu kişi yiğit kişidir. (Gölpınarlı, 1949-1950: 214, 313).

Ahî Dâ'î'ye göre yiğitlerin şahı Hz. Ali'dir. Fütüvvet ehli kendine Hz. Ali'yi örnek almalı, onu rehber edinmeli ve onun gibi yiğit olmalıdır. Fütüvvet kavramının temeli fetâ'ya dayanmaktadır. Fütüvvete mensup olan kişiler yiğitlikte, tevazu ve eminlikte Hz. Ali gibi olmalı, onun yolundan gitmelidir.

- 74v1 Sen de hem fetâ olasın hem yigit
Bu sözimden alur iseñ sen ögit
- 9r8 Hem dèdi ol enbiyâlar serveri
Bir ğazâda *lâ feta illâ 'Alî'*¹²
- 31r11 Yol eriniñ mürşidi ḥaydar durur
Cümle sâliklere ol rehber durur
- 31r12 Tâlib iseñ gel berü ey yol eri
Sen dahı rehber êdin ol Ḥaydarı

¹² "Ali'den başka yiğit yoktur." Bu söz, Ali'den başka yiğit, onun kılıcından üstün kılıç yoktur, anlamına gelen "lâ fetâ illâ Ali lâ seyfe illâ Zülfikar"dan iktibastır. Bu sözü Hz. Muhammed, Hz. Ali için Bedir gazvesinde söylemiştir. İbn Asakir, *Tarihu Dimaşk*, Darü'l-Fikr, Beyrut, 1995, XLII, s. 71.

- 31r13 Hakk Te ‘ālā çün aña Haydar dèdi
Hem Resûlu’llâh daḥı rehber dèdi
- 31r14 Sen daḥı rehber tut anı ey aḥî
Hakk yolu toḡru varasın sen daḥı
- 31r15 Haydarî ol ḥaydarî ol ḥaydarî
Haydarî olan bulur peygamberi
- 54v12 Ol ‘alîdür hem fetâ vü hem aḥî
Mürşid-i ekmel durur hem şeyḥ daḥı
- 54v13 Kim ‘alî yolın vara oldur fetâ
Hakk yolına ol fetâ ola tuta

Ahî Dâ’î fütüvvetnâmesinde fetâyı peygamberlerin yolu olarak görür ve Kur’an’da geçen genç peygamberlerden örnekler verir. Özellikle Hz. İbrahim, Hz. Yusuf, Hz. Yuşa ve Ashâb-ı Kehf örnekleri verilerek fetâ ahlâkî değeri anlatılır. Hz. İbrahim putları kırarken, Ashâb-ı Kehf batıla karşı dururken yiğitlik göstermiştir.

- 74r12 Birisidir anıñ İbrâhîm Ḥalîl
Aña daḥı hem fetâ dèdi Celîl
- 74v3 Birisi Yūsufdur anıñ ey ata
Anıñ adına okudu Hakk fetâ
- 74v4 Kimseye meyl étmedi ol pāk idi
Hakk yolında zehresi hem çāk idi
- 74v9 Hem fetâdur Yūşa‘ ibn-i Nûn daḥı
Ḥidmetiyle buldı yolu ey aḥî
- 74v10 Ḥidmet éderseñ fetâ dèrler saña
Tañrı içün yèler iseñ dört yaña

3.4.Ahlaklılık

Fütüvvet yoluna giren bir kişinin en önemli özelliklerinden biri ahlakının temiz olması, iyi ve güzel ahlaklı olmasıdır. Güzel ahlaklı bir kişi, namusuna dikkat eder, kendini şehvetten korur. Şehvetinin esiri olmaz. İffet sahibi olur. İffetli bir kişi ise haya sahibi olmalıdır. Hayalı kişiden çirkin ve kötü davranışlar çıkmaz. Fütüvvet ehli Hz. Peygamber’in “Haya imandandır” hadisini ilke edinir. Ahlaklı kişi iffetli kişidir. İffetin de tövbe ve cömertlik gibi önemli hasleti vardır. Fütüvvet ile tasavvufun ilkeleri birçok alanda örtüşür. İffette nefis temizliği esastır. Tasavvufta da nefis temizliğine önem verilir. (Kâşânî, 1949-1950: 269-270). Emmâre, levvâme, mülhime, mutmainne, râziye, marziyye ve kâmile’den oluşan ve etvâr-ı seb’a olarak bilinen bir nefis temizleme metodu kullanılır. (Şahin, 2020: 77-96). Bir kişi tövbe ederek, nefsin cimrilik, hırs, dünya sevgisi ve şehvet gibi özelliklerden korunmuş olur.

Ahî Dâ’î’ye göre ahlaklı olmak için kişi ilk önce şehvetin elinden kurtulmalıdır. Günahlarına tevbe etmeli ve bir daha aynı hataları yapmayacağına söz vermelidir.

- 4v8 Tévbe kılıñ dèmediñ mi sen bize

- Tevbe kılup râzî oldık bu söze
 4v9 Tevbe kılañ her günehten er ü geç
 Eyler anı tevbe şuyı hiç hiç
 4v10 Kavliñe cümle inandık şıdık-ıla
 Cürm kılmaz her kim ol tevbe kıla
 13r5 Tâlib-i haqq olmaya şehvet-peres
 Bala düşüp kalmaya hem çün meges
 7v15 Bu söze hüccet demişdir Muştafâ
 Kim imân kandası andadur hayâ

3.4.Bilgelik

Fütüvvet ehline göre hikmet, bilgeliğin temeli ve dayanağı olarak kabul edilir. Doğruluk da hikmetin temeli ve dayanağıdır. Doğruluk ve hidayet ise hikmetin, bilgeliğin değerleridir. (Kâşânî, 1949-1950: 277-278). İnsanı diğer canlılardan ayıran en temel özelliği akıllı ve iradeli olmasıdır. İnsan akıllı ile kendi ihtiyaçlarını karşılar. Akıllı ile iyiyi ve kötüyü tespit edip ayırabilir. Doğru olanı bulur ve ona yönelir. Bu sebeple de doğruluk ve hidayetle ilişkilidir. Ahî, hikmetli konuşmalı, hikmetli söze kulak vermeli ve hikmetli söz söyleyen büyüklere tabi olmalıdır. Allah'ın yarattığı her işte hikmet vardır ilkesini benimsemelidir.

Ahî Dâ'î'ye göre Hz. Musa şeriattir, Hz. Musa'ya rehberlik eden Hızır ise hikmettir. Bu sebeple fütüvvet yoluna giren kişi her işte, Allah'ın sayısız olan hikmetini aramalıdır. Müslüman hikmeti anlayıp ona göre hareket etmelidir. Zira hikmeti kavrayan kişi hidayete erer, doğru yolu bulur.

- 1v14 Hikmeti çokdır Hudânîñ bî-şumâr
 Hâş kullar edemez cümle şumâr
 1v6 Hikmetinde kimsene kâdir degil
 Hiç bu fende kimsene mâhir degil
 44r5 Taş aña dedi ki yâ Mûsâ Kelîm
 Bunda bir hikmet komışdır ol Kerîm
 45r3 Añla imdi ey müsülmân hikmeti
 ‘Akıl iseñ tıñlağıl bu kudreti
 66v6 Haqq hidâyet vèrdi ol günde aña
 ‘Adli yayıldı anıñ hep dört yaña

3.5. Adaletli olma

Hak ve hukûka uyma, doğruluktan ayrılmama, hakkaniyetli davranma, hakkını alma, herkesin hakkını gözetme ve hakkını verme adalet ilkesidir. Bir toplumda, kurumda, toplulukta kânun ve nizam yoluyla hakların karşılıklı olarak korunması ve dengeli tutulmasıdır. (Ayverdi, 2010: 10) Abdurrezzak Kâşânî'ye göre ise, “*Adalet, bütün üstünlüklerin toplanması ve kuvvetlerin birbirleriyle uyuşması ve uzlaşması yüzünden nefiste hasıl olan vicdanî bir haldir. Bu bakımdan huy üstünlüklerinin en yücesi ve cüvan-mertlik sıfatlarının en üstünüdür.*” (Kâşânî, 1949-1950: 281) Adaletli olmak cömertliğe göre daha yüce kabul edilir. Adaletli kişi zulmetmekle zulme uğramak

arasında duran kişidir. Fütüvvet eğitimi alan bir kişinin adil olması beklenir. Adil kişi yaratıcının emirlerine uyar. Adalet, insandaki tüm değerleri etkileyerek onların dengeli ve en güzel şekilde yapılmasını sağlar. Adalet olan yerde huzur, olmayan yerde ise kaos vardır. Adaletin vefa ve nasihat gibi değerleri vardır. Ahiliğin ticarete, işçi ve esnaf hakkını gözetmede sergilediği yönetimin temeli hep adalete dayanmıştır. Bu sebeple her işte hak ve hukuku gözeterek adaleti sağlamışlardır. (Kâşânî, 1949-1950: 283-284).

Ahî Dâ'î adalet timsali olarak Hz. Ömer'i örnek verir ve her ahî'nin onun yolunu takip etmesi gerektiğin söyler.

7r12 Adı çıkdı 'adl ile 'âlem tolu

Dād ederdi kim ola kiçi ulu

62r11 Haddi ile olsa işiñ dādı var

Ṭoğrulık ile işiñ bünyādı var

Adalet ehlinin en önemli özelliği vefâlî olmasıdır. Vefalı kişi dostluk ve kardeşliğe önem verir, sadakat kurallarına uyar. Kardeşlerinin hakkını gözetir, onlara ikramda bulunur ve verdiği sözü yerine getirir. Vefalı kişi insanlara cefâ vermez. En vefalı kişi ise Hz. Peygamberdir. Zira Ensar-Muhacir kardeşliğinde vefâ göstererek Hz. Ali'yi kardeş olarak seçmiştir.

3v13 Ey seven kullara çok kılan cefâ

Bir cefâ yèrine biñ kılan vefâ

36v12 Hem 'alîyi kıardaş ètdi Muştafâ

Birbirine eyledi haylî vefâ

48r10 Hem ahî dèdi muḥammed Muştafâ

Birbirine kıardaş ètdi bā-vefâ

İnsan elest bezminde Allah'a söz vermiştir. Bu sebeple sözüne sadık kalmalıdır. Çünkü söze sadık kalmak bir vefâ örneğidir. Vefalı kişi ise yalandan uzak duran kişidir.

45v13 Anda olan 'ahdi key kılgıl vefâ

Eylemesün ol dahı saña cefâ

45v14 Ol elest deminde sen 'ahd eylediñ

'Ahd èdüben belî' dèyü söyledin

45v15 Sen eger ol 'ahde kılmazsañ vefâ

Eyleye yarın saña çok çok cefâ

46r1 Dünyāya geldikde kim 'ahd eyledi

Kim kime vèrdi vü kime söyledi

3.6. Alçak gönüllülük

Ahilikteki değerlerden biri de alçak gönüllülüktür. Kişi alçak gönüllü olmalı, kibir ve hasetten uzak durmalıdır. Mütevazi olmalı, büyüklük iddiasında bulunmamalıdır. Kâşânî'ye göre tevazu, "Tevazu, üstünlük ehliyle dostları ve sevgilileri ağırlamak, ululamak, mal ve mevki bakımından kendisinden düşkün, fakat üstünlükte ve yücelikte kendine eş, yahut kendisinden ileri olanları büyük saymak, onları yüceltmek ve kendisinden aşağı bile olsa, münkür olmadıkça, kendisinden aşağı bile olsa herkese, değerini ve mevkiini vermektir." (Kâşânî, 1949-1950: 275).

Alçak gönüllü kişi korkak değil şecaat gösteren yiğit kişidir. Alçak gönüllü kişi hilim sahibi olur. Hilim sahibi kişi ise kavga ve düşmanlık etmez, ayıplama, kabalık, sertlik ve yobazlık yapmaz. Acı ve belalara karşı ise sabırlı olur. (Kâşânî, 1949-1950: 275).

Ahî Dâ'î'ye göre alçak gönüllü kişi hilmi ilke edinmeli ve kimse ile tartışmamalıdır.

- 7v13 İşi anıñ hulk idi hem hilim ile
Münisi cümle 'ameldi 'ilm ile
- 10r9 Ahî oldur ola anda meskenet
Ahî bi'llâh sende hilmi mesken et
- 10r10 Hilimle buldı bulanlar menzili
Hilimle gördi görenler mahfili
- 10r15 Kimse ile imtiḥân söyleşmeye
Kimse ile hiç cidâl edeşmeye
- 74v11 Bir uluya sen de tapış özüñi
Ayağına toprak eyle yüzüñi

Fütüvvet ehli, te vazuda “velakad kerremnâ benî âdem” düsturunu ilke edinmiştir. Kibirin önüne geçebilmek için, insanın topraktan yaratıldığını vurgulamıştır. Kendisi için istediğini kardeşi için de istemeyi esas kabul etmiştir. Fedakarlığı ve diğergamlığı, kibiri ortadan kaldırmak için öğütlemiştir.

Sonuç

Ahî Dâ'î fütüvvetnâmesi, bilgelik, doğruluk, cömertlik, kahramanlık, fedakârlık, alperenlik, misafirperverlik, vatan sevgisi, bir tehlikeye karşı birlikte mücadele ve yardımlaşma gibi değerleri içeren bir eserdir. Fütüvvetnâmede geçen bu değerler, ahilik teşkilatı ile halka öğretilmiş ve halkın eğitimi sağlanmıştır. Bu değerlerin temeli İslam dinine dayanmaktadır. İffet, şecaat, hikmet, adalet ilkeleri İslam ahlakının temelidir. İnsanda değerleri oluşturan etken insanın nefsidir. Nefsin de düşünme, şehvet ve öfke gibi güçleri vardır. Nefsin düşünme gücü ile hikmet, öfke gücü ile cesaret/yiğitlik, şehvet gücü ile de iffet ortaya çıkar. Bu güçler arasındaki dengenin sağlanması ise adalet ile olur. Bu güçlerin dengeli olması ile fazilet, az veya çokluğu ile de rezilet ortaya çıkmaktadır. Ahlâkî eğitimin sağlıklı olabilmesi için nefsin terbiye edilmesi gerekmektedir. Bu sebeple de Ahî Dâ'î Fütüvvetnâmesi'nde ahlâkî eğitimin temelinde nefis terbiyesi vardır. Doğruluk, tevbe, cömertlik, alçak gönüllülük, vefalı olmak, kardeşine nasihat etmek, doğru yola ulaşması için çalışmak, sabır, dostluk, herkesin hakkını gözetmek, yiğitlik, cesaretilik, namusluluk gibi temel değerler ahilik teşkilatı ile halka öğretilmiştir.

Ahî Dâ'î, eserinde ahilikte uyulan güzel ahlakın ve değerlerin neler olduğunu sade bir dille anlatmıştır. İnsani, ahlâkî ve manevî değerler bir bütün olarak ve dinî-tasavvufî zeminde ele alınmıştır. Bu değerlerin toplumda birlik ve beraberliği sağlamayı, ortak bir kültür oluşturmayı ve meslek gruplarının aynı ahlakla ahlaklanmasını hedeflemiştir. Ömür boyu süren, bilinçli ve hedefli bir eğitim sistemi olan ahilik eğitimi yoluyla ahlâkî değerler öğretilerek birey ve toplum kişiliği inşa edilmiştir. Böylece fütüvvetler eliyle toplumda ortak duygu ve düşünce birliği sağlanarak genel kabul gören ilkeler, inançlar ve ahlâkî değerler oluşturulmuştur.

Ahî Dâ'î, Fütüvvetnâmesi'nde iman, ahlak ve değerleri içeren lirik, öğretici birçok şiir bulunmaktadır. Bu eser, İslamî prensiplere uygun insana saygı temelli, kimseyi dışlamayan, insanları

manevi açıdan eğitmeyi hedefleyen bir eserdir. Eserde ahlâkî değerlerin öğretilmesinde sık sık ayet ve hadislerden iktibaslar yapılmıştır. Bu bağlamda ahlâkî ilkelerin dinî kaynaklara dayandırılması halk üzerinde daha fazla etkili olarak, davranışların içselleştirilmesine katkı sağlamıştır. Kişisel ve meslekî gelişimde özellikle adalet, dürüstlük, doğruluk, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk bilinci, vatanseverlik, yardımseverlik, dayanışma gibi değerler teşkilat mensuplarına öğretilmiştir. Bu açıdan bakıldığında da fütüvvetnâmeler, ahlâkî fazilet ve değerlerin öğretildiği, bir yaygın eğitim kurumu olan ahilik teşkilatının el kitabı hüviyetindedir.

Ahî Dâ'î Fütüvvetnâmesi'nde hem meslekî eğitimin ilkeleri hem ahlâkî değerler hem de dinî eğitimin aşamaları vardır. Fütüvvetnâmedeki inanç, ahlak, bilgi ve sanat merkezli ilkeler ahilik teşkilatı eliyle uygulamaya konulmuştur. Buna göre Ahî Dâ'î'nin ilmiyle, inancıyla, mesleğiyle, ahlakıyla, edebiyatıyla tüm yönlerden gelişmiş bir birey yetiştirilmesi hedefinin olduğu görülmektedir.

Kaynakça

- Afshari, M. (2003). *Fotovvatnâme-hâ va Rasâ'el-e Khâksâriyeh (30 Treatises)*, Introduction, Compilation & Explanation by Mehran Afshari, Institute for Humanities and Cultural Studies.
- Akçan, K. (2018). *Müellifi Bilinmeyen Bir Fütüvvet-nâme (İnceleme-Metin-Dizin)*, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Altuner, N. (1999). “Manzum bir Fütühnâme, II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri.
- Anadol, C. (1991). *Ahilik Kültürü ve Fütüvvet-nâmeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ankara Üniversitesi, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, İsmail Saib I, nu.2883.
- Aydın, M. Z.-Güler, Ş. (2012). *Okullarda Değerler Eğitimi*, Nobel Yayıncılık.
- Ayverdi, İ. (2010). *Asırlar Boyu Tarihî Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük (I-III)*, İstanbul: Kubbealtı Lugati.
- Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, nr. 1796, vr.170b-174a.
- Bilgin, O. (1992). *Şeyh Eşref b. Ahmed Fütüvvet-nâme*, Yıldızlar Matbaası.
- Ceylan, Ö. (2016). “Attâr'ın Fütüvvetnâmesi İstanbul'da mı...?”, *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 1/1, 173-181.
- Cin, A-Akçan, K. (2018). 15. Yüzyılda Dâî? Tarafından Yazılmış Manzum Bir Fütüvvetnâme, *Mediterranean Journal of Humanities*, VIII/1, 101-130.
- Cumhur, M. (1978). “Bir Fütüvvetnâme Nüshasının Tanıtımı”, II. Milletlerarası Türk Folklor Bildirileri, IV, 1978, 85.
- Çağatay, N. (1990). *Ahilik Nedir?*, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çatak, A. (2012). *Şihâbeddin Sühreverdî Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, Gümüşhane Üniversitesi Yayınları.
- Debbaoğlu, A. (1979). “Fütüvvet”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, III.
- Ekşi, H.-Katılmış, A. (2011). *Karakter Eğitimi*, Nobel Yayınları.
- El-Cevziyye, İbn Kayyım (2017). *Medâricu's-Sâlikîn*, çev. Ali Ataç vd. İnsan Yayınları.
- Ergül, N. (2013). “Abdurrezzâk Kâşânî (ö.730/1330)'nin Hayatı, İlmî-Tasavvufî Kişiliği ve Eserleri”, *Birey ve Toplum*, 3/5, 93-125.

- Ertuğrul, Y. (2016). *Değerler Eğitimi Eğitiminde Yeni Ufuklar*, 4. Bsk., Akçağ Yayınları.
- Fatih Millet Kütüphanesi Ali Emîrî, Şeriyye nu.135
- Gökçe, İ. (2019). *Yahya b. Halil Çoban Birgivi Fütüvvetnâme (İnceleme-Metin-Dizin)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.
- Gölpınarlı, A. (1953-4). “Burgazî ve Fütüvvetnâmesi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 15/1-4, 76-153.
- Gölpınarlı, A. (1949-50). “İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları”, *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, XI/1-4, 3-354.
- Gölpınarlı, A. (1955-56). “Şeyh Seyyid Gaybî Oğlu Şeyh Seyyid Hüseyin Fütüvvetnâmesi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 17, 1955-1956, 25-155.
- Gölpınarlı, A. (2011). *İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları*, İstanbul Ticaret Odası.
- Gölpınarlı, A. (1995). “Fütüvvet-nâme-i Sultânî” ve Fütüvvet Hakkında Bazı Notlar”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 17/1-4, 127-155.
- Gülten, S.-Yılmaz, H. (2014). *Fütüvvet-nâme-i Kebîr*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Güneş, M. (2016). *Şeyh Eşref b. Ahmed Fütüvvet-nâme İyilik Kitabı*, Gelenek Yayıncılık.
- Güngör, E. (1993). *Değerler Psikolojisi*, Hollanda Türk Akademisyenler Birliği.
- Gürel, R. (1992). *Razavî'nin Fütüvvet-nâmesi (Fütüvvet-nâme-i Kebîr veya Miftâhü'd-dekâyık fî beyânî'l-fütüvveti ve'l-hakâyık)*, [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İbn Asakir. (1995). *Tarihu Dimaşk*, Darü'l-Fikr.
- Karaismailoğlu, A. (1999). “Hüseyin Vâiz-i Kâşifî”, *DİA*, 19, TDVY.
- Kâşânî, A. (1949-1950). *Tuhfetü'l-İhvân*, Terc: Abdülbâki Gölpınarlı, İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.11, Ekim 1949-Temmuz 1950, No.1-4, s.277-279.
- Keskin, Y. (2016). *Değerler Eğitimi Yaklaşımları, Teoriden Pratiğe Değerler Eğitim*, ed. Mustafa Köylü, Nobel Akademik Yayıncılık.
- Köksal, M. F. (2019). *Manzum Fütüvvetnâme*, Türkiye Bilimler Akademisi.
- Köprülü, M. F. (1947). “Anadolu Selçuklularının Yerli Kaynakları”, *Belleten*, VII, 1947, 445-446.
- Küçük, S. (2000). “Abdullah Ensârî el-Herevî'nin Tasavvufî Fütüvvet Risâlesi: “Kitabu'l-Fütüvvet”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/2000.
- Levend, A. S. (1963). “Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 234, 1963, 89-115.
- Meriç, N. (2013). *Radavî'nin Haza Kitabı Fütüvvetnâme (Manisa İl Halk Kütüphanesi 45HK1137/7)*, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Millet Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa Kütüphanesi, Nr. 479, v.99a-16b.
- Milli Kütüphane, Yazmalar, No: 8602/1.

- Ocak, A. Y. (1996). “Fütüvvet”, *DİA*, 13, TDVY.
- Ocak, A. Y. (1996). “Fütüvvetnâme”, *DİA*, 13, TDVY.
- Oğuzhan, F. (1991). *Eğitim Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları.
- Orhan, K. Z. (2016). *Alâüddeve Simnânî ve Tasavvufî Görüşleri*, [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pırlanta, İ. (2017). *Fütüvvet, Ahilik ve Loncalar, İslâm Kurumları Tarihi*, ed. Eyüp Baş, Grafiker Yayınları.
- Sarıkaya, M. S. (2007). “Ahiliğin Dünya Görüşü ve Bunu Oluşturan Dini-Ahlakî Değerler”, *Araştırmalar İnsan Bilimleri Araştırmaları*, 17, 1-13.
- Sarıkaya, M. S. (2008). *Fütüvvetnâme-i Câfer Sâdık İnceleme-Metin*, Horasan Yayınları.
- Sarıkaya, M. S. (2002). *XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu’da Fütüvvetnâmelere Göre Dinî İnanc Motifleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sarıkaya, M. S. (1999). “Osmanlı Devleti’nin İlk Asırlarında Toplumun Dini Yapısına Ahilik Açısından Bir Bakış Denemesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6, 1-14.
- Sülemî, Ebu Abdi’r-Rahman Muhammed İbn el-Hüseyn. (1977). *Tasavvufî Fütüvvet*, Çev. Süleyman Ateş, A. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 2049, vr.159-181.
- Şahin, M. (2020). Etvâr-ı Seb’a Geleneği ve Vâhib Ümmî’de Etvâr-ı Seb’a, *Turkish Studies-Comparative Religious Studies*, 15/1, 77-96.
- Tepe, H. (2002). Değer ve Değerler Bilgisi, Vadi Yayınları.
- Topak, M. (2016). *Ahî Dâ’î ve Türkçe Manzum Eseri: Fütüvvetnâme-i Tarsûsî (İnceleme-Metin)*, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Torun, A. (1998). *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvetnâmeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Uludağ, S. – Ocak, A. Y. (1996). “Fütüvvet”, *DİA*, 13, TDVY, 259- 263.
- Uludağ, S. (2002). “Kâşânî, Abdürrezzâk”, *DİA*, 25, TDVY, 5-6.
- Yeniterzi, E. (2001). “Türk Edebiyatında Manzum Fütüvvetnâmeler”, *Konya Postası-Akademik Sayfalar*, 3/3-173, 321-323.
- Yılmaz, K. (2006). *Burgazî Fütüvvetnâme Dil İncelemesi-Metin-Sözlük*, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yörükoğlu, A. (1998). *Çocuk Ruh Sağlığı*, Özgür Yayıncılık.